

Toespraak hoofdcommissaris Bernard Welten ter gelegenheid van de opening van het Van den Oever-gebouw d.d. donderdag 25 september 2008

Geachte genodigden, dames en heren

Fijn dat u met zo velen bent gekomen; in het bijzonder wil ik welkom heten burgemeester Cohen, hoofdofficier van justitie De Wit, oud-burgemeester Van Thijn, de familie Van den Oever, beeldend kunstenaar Jeroen Henneman, historicus Guus Meershoek, en niet op de laatste plaats collega Han Kapsenberg, dé onvolprezen creator van dit project.

Naar deze opening heb ik uitgezien. De naam voor dit gebouw zat al lang in mijn hoofd. Ik wilde met de naamgeving van dit gebouw een bijzondere collega blijvend in herinnering houden. Een collega die zo dapper is opgetreden in een periode die zo'n zwarte bladzijde was in de geschiedenis van ons land en ons korps. Met de naam van zo'n man wordt de naam van de verzetsman Six die aan dit gebouw was gegeven waardig vervangen.

Op deze bijzondere dag, waarop wij dit gebouw plechtig herdopen, wil ik echter eerst van de gelegenheid gebruik maken om met u te spreken over de identiteit van de Nederlandse politie. Over de waarden die ons binden en de opdracht waarvoor wij ons gesteld zien. Dit alles is samengevat in één missie en, daarvan afgeleid, één motto.

De hele Nederlandse politie krijgt binnenkort een nieuw korpsbrevet op het uniform met dat motto in gouden letters. Het motto luidt "Waakzaam en Dienstbaar" - en dat zijn de eerste woorden van onze missie "Waakzaam en Dienstbaar staan wij voor de waarden van de rechtstaat".

Die missie bepaalt onze maatschappelijke en onze identiteit als organisatie. Het geeft aan wat politiemensen bindt en motiveert en vanuit welke houding wij werken. Dat motto draag je op je uniform, dicht bij je hart.

We zijn dienstbaar aan de waarden van de rechtstaat en we zijn waakzaam op alles wat die waarden in gevaar kan brengen. Vroeger luidde het motto Vigilat ut quescant – *hij waakt, opdat u kunt rusten*. Die veiligheid is vanzelfsprekend voor ons als politie het belangrijkste te behalen resultaat. Want veiligheid is de voorwaarde om leven in vrijheid mogelijk te maken, in een samenleving waarin alle burgers gelijkwaardig zijn. En dat zijn precies, althans voor mij, de grondwaarden van de rechtstaat.

Ik ga op het motto en de missie van onze politie zo uitvoerig in, omdat we vandaag hier bij elkaar zijn een periode te herdenken die daarmee zo volledig en absoluut in strijd was.

Een tijd waarin – het raakt me dat ik het moet zeggen – vrijwel de gehele politie zich dienstbaar heeft getoond aan een bewind dat het tegendeel was van een rechtstaat. De periode van de Duitse bezetting, toen een vijandig en dictatoriaal regime macht uitoefende over ons land.

Ik wil eerst iets zeggen over de houding van de politie in het algemeen, voordat ik inga op de lichtpunten in die donkere periode; de dappere uitzonderingen die er gelukkig ook waren.

Over ons korps in oorlogstijd is een veelbesproken dissertatie verschenen onder de titel "*Dienaren van het Gezag*". De auteur Guus Meershoek beschrijft daarin indringend hoe politiemensen ten tijde van de Duitse bezetting hun gevoel voor goed en kwaad kwijt konden raken. Hoe stadsbestuur, justitie en politie niet bleken opgewassen tegen de druk van de bezetter. Of erger nog - hoe ze razendsnel leerden op de wensen van de bezetter vooruit te lopen.

De politie is als uitvoerende organisatie van de overheid extra kwetsbaar voor ondemocratische ontwikkelingen in de samenleving. Onze collega's die in de jaren '30 van de vorige eeuw in dienst waren gekomen, maakten deel uit van een politie in een democratische rechtsstaat. Daar hadden ze voor gekozen.

Heftiger en indringender dan veel anderen hebben zij vervolgens ervaren hoe een nieuwe politieke constellatie je dwingt je beroep en je rol in de samenleving een totaal andere inhoud te geven. Hoe het bestuur en bevoegd gezag waartegen je zo opzag verschrompelt. Hoe je met dilemma's wordt geconfronteerd waarop je totaal geen antwoord hebt. En hoe de collega's om je heen net zo geïntimideerd zijn als jij en je geen hulp kunnen of durven bieden. En hoe je dan tenslotte met elkaar uit schaamte zwijgt - en leert je geweten uit te schakelen.

Zo is de werkelijkheid. Als handhavers van het recht hadden onze collega's als eersten het karakter van de nieuwe machthebber moeten doorzien en van dat inzicht blijkt moeten geven. Hun houding had een cruciaal verschil kunnen maken. Maar, ze hebben het niet gedaan. En ik zei, het raakt natuurlijk, dat te moeten zeggen.

Juist daarom ben ik blij dat we hier vandaag bij elkaar kunnen zijn om een man te eren wiens morele kompas niet ontregeld raakte.

Mr. Jan van den Oever was in 1942 inspecteur toen hij, samen met zijn collega's, de opdracht kreeg Joodse burgers uit hun huizen te halen

en aan de SS uit te leveren voor deportatie naar Polen. Wat er daar met hen zou gebeuren wist niemand precies, maar dat zij voor hun leven moesten vrezen was duidelijk.

Meestal gebruikte de bezetter dan ook speciale NSB-agenten voor zulke acties, omdat die het met plezier deden.

Maar als het moest, deed ook de gewone politieman mee.

Er was er aanvankelijk maar één die zijn geweten zwaarder liet wegen dan de intimidatie waaraan hij werd blootgesteld. Jan van den Oever weigerde de opdracht.

En daarmee heeft hij een wezenlijk aspect van ons werk duidelijk gemaakt. Namelijk dat er situaties zijn, waarin het weigeren van een bevel een plicht wordt.

Hij weigerde niet alleen om mee te werken, hij stelde daarmee ook het misdadige karakter van de politieleiding aan de kaak.

Van den Oever kreeg de zwaarste straf die hoofdcommissaris Tulp ter beschikking stond: hij werd op staande voet ontslagen.

Jan van den Oever overleefde de oorlog en is na 1945 weer in dienst getreden.

Het heeft lang geduurd voordat de politie het eigen handelen tijdens de bezetting onder ogen heeft durven zien.

Direct na de bevrijding was het motto: zo snel mogelijk vergeten. In Amsterdam zijn drie politiemensen, fanatieke jodenjagers, geëxecuteerd; niet meer dan zestien procent van het korps werd geschorst. De overigen bleven gewoon in dienst.

Ook was er geen sprake van dat de korpsleiding na de bezetting stilstond bij de vraag hoe de politie zich had moeten opstellen. De burgemeester was vervangen door een regeringscommissaris en een korpschef door een overtuigde nationaal-socialist – maar in het korps is geen spoor van discussie te vinden over de vraag of we nog wel te maken hadden met een echt bevoegd gezag. Er was geen ruimte om de leiding aan te spreken. Zelfs een vraag stellen werd niet gedurfd. De discussie daarover is ook na de oorlog niet gevoerd.

Dames en heren,

De politie van 2008 is niet verantwoordelijk voor het optreden van ons korps van meer dan 60 jaar geleden.

Wij zijn niet verantwoordelijk voor de geschiedenis.

Maar het is wel onze opdracht die geschiedenis te kennen en ervan te willen leren.

De geschiedenis van en rond Van den Oever maakt mij een paar dingen duidelijk:

1. Politie zijn in een ondemocratische samenleving betekent dat je een verlengstuk bent van een regime dat ongelijkwaardigheid beoogt en geen tegenspraak duldt. Elke politiemans of -vrouw doet dan afstand van zijn eigen moraal. Wie dat niet wil, kan in zo'n regime geen politieambtenaar zijn.

2. Juist de politie moet uiterst alert zijn op maatschappelijke en politieke veranderingen die voortekenen kunnen zijn van een ontwikkeling naar ondemocratische verhoudingen.

3. Juist een politieorganisatie moet de eigen geschiedenis kennen om zich in organisatie en cultuur maximaal weerbaar te maken tegen inbreuken op de rechtsstaat. We kennen daar niets voor niets in de opleiding een hoge prioriteit aan toe.

4. Een gemêleerd en divers korps waarin respect voor elkaars denken en leven bestaat, en waar heel precies wordt gedacht en gehandeld in zaken die mensenrechten betreffen, is de beste garantie tegen ondemocratische ontwikkelingen. Mensenrechten zijn geen papieren afspraken, maar persoonlijke overtuigingen in de hoofden en harten van politiemensen.

5. Een samenleving die een politie heeft die zich met inwoners in nood, van welke herkomst, cultuur, uiterlijk en aard dan ook, kan identificeren is een bevoorrechte samenleving.

Dat is de reden dat dit gebouw de naam van Jan van den Oever zal dragen.

Om ons er blijvend aan te herinneren, dat we allemaal, ieder voor zich, verantwoordelijk zijn voor een rechtvaardige, democratische politie.

Een herhaling van de situatie van '40-'45 zullen we niet meemaken – de geschiedenis herhaalt zichzelf nooit op dezelfde manier. Maar een analyse van die periode kan ons wel veel leren over de zwakheden in mensen en organisatie.

Dames en heren,

Ik denk niet dat wij zo veel voortreffelijker zijn dan de collega's van toen.

Maar ik denk wel dat we meer inzicht hebben in de gevaren van denkbeelden en organisaties die gebaseerd zijn op ongelijkwaardigheid.

Een gemêleerd en divers korps waarin respect voor elkaars denken en leefwijze bestaat, is daarvoor een goede garantie. Het is goed om te beseffen hoe kwetsbaar onze democratie kan zijn en hoe zorgvuldig we moeten omgaan met onze dunne schil van beschaving. De barbarij onder die schil is dichterbij dan we denken – ook bij ons politiemensen.

Jan van den Oever is na 1945 opnieuw in dienst getreden bij ons korps. Tot mijn opluchting las ik, dat hij al snel alsnog het salaris heeft gekregen over de periode waarin hij ondergedoken was. Uit de documenten blijkt dat hij, alhoewel hij door zijn medewerkers zeer werd gewaardeerd –zo blijkt uit een afscheidsgedicht- dat hij zich niet meer in het korps thuis voelde en vertrok. De herinnering die hij bij andere collega's opriep aan de tijd dat zij niet zo dapper waren geweest als hij, heeft daarbij zeker een rol gespeeld. Uit de verslagen van de interviews bij de zuiveringscommissie over de houding van Van den Oever blijkt, dat zijn collega's niet toe waren aan het ruitelijk erkennen van zwakheden. Erg verheffend is de zuivering van ons korps dan ook niet verlopen.

De daad van verzet van Jan van den Oever heeft nooit veel aandacht gekregen. Naar aanleiding van het proefschrift van Guus Meershoek, verschenen er een paar artikelen in kranten, maar toen was Jan al overleden. Nu heeft Guus Meershoek een aparte studie aan hem gewijd. Ik wil Guus hier bedanken voor de energie en de zorg die hij aan de geschiedenis van deze dappere collega heeft besteed. Ik dank dochter Hanny en zoon Gerard Van den Oever voor de medewerking die zij daaraan hebben gegeven.

Dames en heren,
Ik denk u overtuigd te kunnen hebben waarom dit gebouw de naam zal dragen die het vandaag krijgt. En ik hoop ook dat het bijdraagt aan het herlezen van de geschiedenis van Jan Van den Oever.

Vooraf hoop ik dat zijn naam een blijvende waarschuwing wordt voor de gevaren die de politie bedreigen, wanneer de macht komt te liggen bij politieke opvattingen die uitgaan van de ongelijkwaardigheid van mensen.

Om deze slotwoorden te onderstrepen hebben wij voor dit gebouw een kunstwerk laten maken met de beeltenis van Jan van den Oever. Ik ben de kunstenaar, Jeroen Henneman, heel dankbaar voor de wijze waarop hij deze opdracht heeft uitgevoerd. Het thema heeft hem aangesproken en dat kunnen we bij goed kijken naar zijn kunstwerk ook goed zien.

Graag nodig ik mevrouw Hanny Van Grieken - Van den Oever en de heer Gerard van den Oever uit om het nu nog verborgen kunstwerk voor ons allen te onthullen.

Bernard Welten